

1986 és 2013 között az országban összesen 591 település esett át névváltoztatáson (ebből 138 kárpátaljai település volt). A törvény hatá-
sára azonban egyetlen év alatt 987 településnevet módosítottak

A földrajzi és közterületi nevek törvényben előírt, kötelező meg-
változtatásának célja a mentális térkép átalakítása, a valóság átkonstru-
álása. A „Cuius regio, eius religio” helyett ez esetben a „Cuius regio, eius
nomen” elv érvényesül. A narancsos forradalom, a méltóság forradalma
és a dekkommunizáció ellenére még nem alakult ki a modern értelemben
vett, 21. századi ukrán nemzet. Egy olyan országban, amely számtalan
tényező mentén megosztott és ahol évek óta ropognak a fegyverek, nem
biztos, hogy a történelem nemzeti mitológiává konstruálása révén lehet
megalapozni a jövőt.

Cholnoky Olga

NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK TÖRTÉNETE

A történeti Szatmár megye mint a trianoni Magyarország modellje

*Takács Péter (szerk): A történeti Szatmár megye I. Kölcsey Társaság, Fehérgyarmat,
2016. 548 p.*

A könyv két művel rokonítható: Asztalos Miklós *Történeti Erdély* és
Orbán Balázs *A Székelyföld leírása I-II.* cíművel. Az első ugyanúgy egy
egészében letűnt világról tudósít, mint Takács Péter munkája; a máso-
dikkal a rendkívüli adatgazdagsággal ékeskedő település-nyilvántartás,
amely a megye tíz járásának összes települését mutatja be.

A történeti Szatmár vármegye – Pesty Frigyes kifejezésével élve
– már a múlté. Területének kétharmadát és lakosságának felét éppúgy
elvesztette 1920-ban, ahogyan az ország egészét megcsonkolták. (Ebben
az esetben „csupán” három új gazda javára. A trianoni diktátummal
megszakadt egy alkotmányos jogfejlődés, amely jellemezte a térséget az
Aranybulla kiadásától kezdve.

A három kötetbe tervezett munka második egysége Szatmár vár-
megye viszonyát vizsgálja majd Erdélyhez és a királyi Magyarorszá-
hoz; a harmadik kötet pedig Szatmár vármegye széthullásával, huszadik
századi történetével foglalkozik majd, felmérve a területből részesedő
ellenséges országokhoz csatolt járások népességének és gazdasági poten-
ciáljának erőszakos elviselését, a közigazgatás újrászervezésének nehé-
zségeit, a nemzeti elfogultságokból és a civilizációs eltérésekből adódó
konfliktusokat.

A kötet szerkesztésének nehézségét, és az elkészült munka fő
értékét az adja, hogy a valahai, mostanra szétszabdalt közigazgatási
területet, egységes egészként tárgyalja. Elsőként a Konecsny Károly –

Horváth Gergely szerzőpáros által jegyzett természetföldrajzi fejezetben. A megye területének közel 70%-a alföld, tájföldrajzi értelemben az Alföld része, a fennmaradó 30%-nyi terület az Északkeleti-Kárpátokhoz tartozó dombvidékből és alacsony középhegységekből áll. (Az utóbbi legmagasabb pontja az 1447 m-es Gutin hegység csúcsa.) A megye területe az egész Kárpát-Pannon-térség földtörténeti szerkezetéhez igazodva az Alpok, a Kárpátok és a Duna-vidék által közrefogott térség földtani jellemzőit mutatja. A földtörténeti korszakban fordulatot hozott a holocén időszakban, 4-5000 éve kezdődött antropogén átalakulás (amint ezt régészeti leletek bizonyítják), de igazán döntő tájváltozások a vármegye területén (is) a nagy vízrendezésekhez (folyószabályozásokhoz, lecsapolásokhoz, csatornaépítésekhez stb.) köthetők. Ezek nyomán a hajdani mocsarak, vízzel borított területek helyén szántók, rétek, legelők alakultak ki, és az Alföld eme északkeleti része alapvetően mezőgazdaságilag honosított kultúrtájja formálódott. A folyószabályozás a vármegye területén már a 18. században megkezdődött, de a 19. század második felétől teljesedett ki. A szabályozás nemcsak a Tisza kanyarulatainak átvágásában merült ki, hanem mellékfolyóinak, a Szamosnak, Krasznának, sőt a Túrnak a rendezésében és az Ecsedi láp lecsapolása során is. A hajózhatóság biztosítása, a művelhető területek növelése mellett az életminőség romlásaként említendő az élővilág egy részének kipusztulása, az ehhez tartozó foglalkozási ágak eltűnése, sőt a beavatkozás nyomán – az árvízveszély csökkenésének kedvező gazdasági hatása mellett – nőtt az árvízi tetőzések magassága és a medermélyülés miatt alacsonyabb lett a kisvizek szintje. Említést érdemel az Ecsedi láp (vízfelülete kétharmadát tette ki a Balatonénak) lecsapolásának munkálatai során kiderült (az 1880-as években), hogy szoros összefüggés van a láp lecsapolása valamint a Kraszna szabályozása és a Szamos bal parti töltésének létesítése között, és ennek fel nem ismerése miatt hiúsult meg a 18. század végi kísérlet a vízfelület önálló lecsapolására. A láp lecsapolása nyomán 162 ezer katasztrális hold szabadult fel a mezőgazdasági hasznosítás céljaira, amelynek során 11 millió m³ földet termeltek ki. A hatalmas munka 1898-ban fejeződött be, a kiadások 18,5 millió koronára rúgtak, mely összeg fedezte a vízi létesítmények, szivattyútelepek létesítésének költségeit is.

A természetes növényzet által uralt területek a szabályozás következtében visszaszorultak, nyomokban maradtak csak meg, pl. a kocsányos tölgyek, a mezei szil, a magyar kőris.

Az élő állatvilág állománya is megcsappant, különösen az egykor gazdag vízi élőhelyek száma, de eltűntek farkasok, a hódok, lecsökkent a róák, menyétek, szarvasok, vaddisznók, rágcsálók (vakond, ürge stb.) állománya. Leglátványosabban a gazdag halállomány (45 féle halfaj!) zsugorodott össze; a madárvilág valahai gazdagsága is már a múlté.

Látványosan megváltozott a megye természetes tájbeosztása is, mert az új határok szétszabdalták a összefüggő területeket. (A négy táj: 1 nyugati rész: az Érmihályfalva-Szaniszló- Vállaj vonalig terjedő terület. 2 keletre az un. Felső Tisza vidék. 3 a szilágysági Bükköt és a körülötte található Szilágysági dombvidék. 4 A északkeleti peremen található Vihorlát-Gutin hegységvidék.)

Németh Péter jegyzi a *Szatmár vármegye a középkorban* c. fejezetet. A korabeli források nagyobb része sajnos nem nyújt megbízható adatokat a megye kialakulására nézve. A legújabb feltételezés Zsoldos Attilától származik, aki szerint a megye területe „...Borsova megye része lehetett, melyből a 11. század utolsó harmadában válhatott ki az önálló Szatmár megye.

A szerző álláspontja szerint a középkori történetet ennél megbízhatóbb módon tárják fel az egyháztörténeti adatok. A régészeti leletek szerint honfoglaló magyarok a 10. század közepéig keleten a Szamos vonaláig, délen az Ér folyóig foglalták el e vizek legeltetésre – földművelésre alkalmas völgyeit. A megye népességét a domináns magyarok mellett a 12. században II. Géza által telepített, majd a tatárjárás után ideköltöző németek alkották, akik iparos, bányász, ércfeldolgozó foglalkozást űztek; románok jelenlétét csak a 14. századtól lehet kimutatni.

Szatmár megye uralkodó főúri családjai a Drágfiak, Bátoriak, és a Károlyiak lettek, ősfoglaló nemzetségnek viszont a Kaplonyt kell tekinteni: et igazolja a szatmári határispánság megszervezésének írásos dátuma. Az ősfoglaló nemzetségek területei közé tartozott ég a Szentéágócs nemzetségnek a király által adományozott szatmári birtokai. II. András adományai révén lettek birtokosok a Kállóiak és a Panyolaiak, ugyan csak királyi adománynak köszönhető a Gutkele-

dek, a Várdaiak felemelkedése. A 13. század közepéig vezethető vissza Káták birtokszerzése.

Az írásbeliség elterjedése révén lehet tudni, hogy megye településeinek csaknem fele a legfeljebb két-három kis falut magukénak tudó birtokosok kezén volt. A birtokviszonyok tekintetében Károly Róbert uralkodása idején következett be jelentős változás: a lázadók birtokait elkobozták és az uralkodóhoz hű párthíveknek adományozták. Így jutottak birtokhoz például az Ákos nembeli Ernye-fiak, a Borsák és a Dengeliek.

A középkori népesség életkörülményeit elsősorban a természeti adottságok határozták meg. A megye nagyobb részét változatos növénytakaró, főképp erdőségek borították, ahol gazdag vadállomány élt. A területnek csak kisebb része volt alkalmas szántóföldi növénytermesztésre, ezek a helyi kultúrák csak az ottani igényeket elégítették ki. A középkori források többnyire búza, árpa-, és rozstermelést említettek. Az állattenyésztésben a sertés, a ló és az ökörtartásra találni adatot. A középkori vizes élőhelyek sokasága miatt a táplálkozásban fontos szerepe volt a halnak.

Ipari termelés csak két bányavárosban (Asszonypatakán-Nagybányán és a Közép-hegyen) folyt, ahol aranyat, ezüstöt és rezet bányásztak. A kinyert nemes fémek nagyobb részben helyben dolgozták fel.

A megye lakossága azonban az országos átlaghoz képest szegényen élt, ezt tükrözik az 1332–1334 évekből származó pápai tizedjegyzék adatai.

A honfoglaló magyarság a 10. század közepétől került szorosabb kapcsolatba a kereszténységgel.

Kezdetben a 940-es évek végétől a bizánci ortodox egyház befolyása érvényesült. Ekkor érkeztek bizánci térítő püspökök az országba, a latin rítusú keresztény térítés a 970-es évektől teljeseedett ki. A magyar keresztény egyház létrehozásában Szent Istváné a döntő szerep. Később a 13. századtól Szatmár megye területéért két püspökség, az egri és az erdélyi vetekedett: pl. a Felső-Tisza vidék kötődéséről Gyulafehérvár és Eger püspöksége. A vita gazdasági jelentőségét a tizedek beszedésének joga adta. Általános problémaként jelentkezett –Szatmárban is – hogy a megye és a főesperesség határai nem estek egybe. Kezdetben Szabolcs teljes területe Egerhez tartozott, viszont pl. Máramaros az erdélyi egy-

házmegyéhez került. A 13. századtól kezdődő betelepítések nyomán az egri püspök 1299-ben megszerezte az egész megye tizedszerzési jogát. Az erdélyi püspök a szentszéki bíróság elé vitte az ügyet, de nem járt sikerrel, a megye egésze az egri püspök fennhatósága alatt maradt.

Az első hiteles tizedjegyzék alapján összeállított szatmári helységkataszter összegyűjtését a jelen korban Németh Péternek köszönhetjük. Az első megbízható forrás az 1332 – 1337. évi jegyzék, de az igazán részletes listára egészen az 1563. évig kellett várni.

A katolikus rítusú szatmári egyházi intézmények listáját Györffy György készítette el történeti földrajzában. Az adattár 172 település ispotályait, kolostorait tartalmazza, továbbá a megye területén található négy szerzetesrend – a domonkosok, bencések, ferencesek, pálosok – monostorait. (A legnépszerűbb rend a megyében a bencéseké, elterjedt rendnek tekinthető a kolduló ferences rend és a domonkos rend, valamint a legkésőbb alapított magyar rend, a pálosoké.)

Szatmár megye romániai építészeti örökségének feltárása a Jósa András Múzeum és a romániai Szatmár Megyei Múzeum együttműködésének köszönhető. Ennek keretében állították helyre például a lónyai romkastélyt, az erdődi és a szatmári várat.

A szerkesztő Takács Péter összefoglaló fejezetéből (Települések és létfeltételek) kiténik, hogy az ország egészére érvényesülő nyugati kereszténység teljes körű térfoglalása Szatmár megyében nem érvényesült: a gyér lakosságú térség változatos vallási kötődést mutat. A hiteles és teljes kép kialakítását akadályozza a történeti Szatmár erőszakos széttagoltsága, melynek jegyében a megye területének kétharmad részét elcsatolták az országtól.

A területet a középkorban királyi adomány, esetenként erőszak révén népesítették be. A középkor végén a kora újkorban, az 1549-es országos portális összeírás a vármegye 236 településén 3453 adóportát, 4012 iga erővel nem rendelkező háznépet...összesen 97496 lakost írtak össze conscriptorok. Az ingatlanok tulajdonlása egészen szélsőséges viszonyokra utal: a vagyontömeg és a szolgálónépek fölötti rendelkezés 220 nemes földesurat illetett, közülük 31 földesúrnak csupán 1–1 adóporta szolgált, ugyanakkor ecsedi Bátori Andrásnak egymagában 662 adóportán élők mellett 696 gyalog szolgálónépe, 204 új házba költöző

gazdája, és 47 lelkes háznépe mellett 111 szolgája volt. A Drágfiak többnyire románokkal megtelepített máramarosi, avasi kővárvidéki és szatmári 763 adóportáján 975 gyalog szolgálónép élt.

A civilizációs folyamatok sorával megemlítendő, hogy a Drágfiak uralta Kelet-Szatmárban az ortodox románok körében egyetlen protestáns prédikátor sem tudott gyökeret eresztetni.

Végül Szatmár vármegye sorsa mondhatni modelljét adja a Magyar Királyság által elszenvedett, 1920. június 4-én szentesített erőszaknak. Szatmár vármegyéből 759983 kat. hold nagyságú terület 210 települése, 252321 lakossal – kiknek több mint a fele magyar anyanyelvű volt – került idegen uralom alá. Ez önmagában nem lett volna bűn, ha 1920 után akadt volna akár egyetlen olyan település, amelyiknek a lakosai elmondhatnák, hogy nemzeti gyűlölködés nélkül, igazi demokratikus légkörben élvezik mindazokat az emberi jogokat, amiket a jogfejlődés megvalósított és biztosít állampolgárainak.

Cholnoky Győző

Ötven kép a baltikumi német identitás történelméből

Kaljundi, Linda – Kreem, Tiina-Mall: Friedrich Ludwig von Maydells Fünzig Bilder aus der Geschichte der deutschen Ostsee-Provinzen Russlands: Zur Erforschung baltischer Geschichtsbilder.=Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung. 2017. No. 4. 493-516 p.

A történelmi események vizualizációja, mint például a történelmi festmények, metszetek, rajzok és szobrok, már régóta foglalkoztatják a kutatókat. A múlt kulturális és művészeti aspektusai rendkívül fontosak a korunkbeli emlékezőskultúrában. Először azt kell megismernünk, hogy hogyan értelmezték korábban a történelmi eseményeket, ahhoz, hogy jobban megértsük az aktuális emlékezőskultúránkban kialakult vitákat.

A tanulmány a 19. századi baltikumi német gyarmatosítás ábrázolásával foglalkozik, Friedrich Ludwig von Maydell (1795-1845) *Ötven kép a baltikumi német identitás történelméből* (röviden: *Ötven kép*) című gyűjteménye alapján, amely történelmi illusztrációkat tartalmaz. Nem-

csak Maydell vett át motívumokat más európai művészekről, hanem később az ő munkáit is felhasználták nacionalista éssz és lett alkotók, az eseményeket teljesen új kontextusba helyezve. Szó fog esni Maydell ábrázolási módjáról, az általa megörökített történelmi eseményekről és Maydell műveinek hatásáról más nemzetek emlékezőskultúrájában.

Maydell a korabeli orosz fennhatóság alá tartozó Észtországbán született, nemesi családban. A katonai szolgálat után jogot tanult Tartuban, ahol rajzképzésen vett részt. Itt határozta el, hogy művész lesz, ami szokatlan pályafutásnak számított a jómódú családokban, az 1820-as években. Járt Németországban és Rómában, de a többi Rómában élő német művésztől eltérően nem tért át a katolikus vallásra, és protestáns maradt. Ez az elhatározása, illetve az európai keresztény művészet iránti érdeklődése, és a Tartuban lévő baltikumi könyvek és történelmi képgyűjtemények nagymértékben befolyásolták munkásságát.

Maydell elsőként ábrázolta Észtország és Lettország korai történelmét. A képek és a hozzájuk tartozó szöveg az 1156–1291 közötti időszakot dolgozza fel, a keresztény Livónia alapításától egészen a Német Lovagrend győzelméig a pogány lívek ellen a Skujene folyónál. A hús, fekete-fehér metszet létrejöttétől számítjuk a 19-20. századi baltikumi történelmi festészet kezdetét.

1. kép: Friedrich Ludwig von Maydell: Brémai kereskedők először szállnak partra a Daugava torkolatánál

Az első kép Livónia felfedezéséről mesél. Ezt az ábrázolásnál Maydell Franz Nyenstedt (1610) krónikája alapján készítette. Azonban ma már tudjuk, hogy a brémai kereskedők fantáziadús partraszállása csak egy 16. századi fikció. A kép közepén két csoportot látunk, jobb oldalon vannak a német kereskedők, bal oldalon a helyiek, akik kíváncsian nézegetik a külföldi árukat. A kereskedők származására a háttérben lévő brémai zászló utal. A kép középpontjában egy tükör áll, amely itt nem a lívek hiúságát jelképezi, hanem önmaguk és a világ felfedezését. Bal oldalon olcsó üvegyöngyöket csodál meg két nő. Maydell a képen brémaiak és a lívek békés találkozását hangsúlyozza, azonban megkérdőjelezhetetlenül látszik, hogy a jövőben kinek lesz hatalma a másik felett. A teljes kép és annak részletei párhuzamban állnak Amerika felfedezésének korabeli